

ב"ה

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם
נתנאל אוירבך

ט' חשוון

הרב שמעון יהודה שקאפ

תורת המשפטים

בתאריך ט' בחשוון חל יום פטירתו של הרב שמעון יהודה שקאפ, המכונה בעולם הישיבות 'רַב שימון', שנפטר בתאריך זה בשנת ת"ש (1939). הרב למד בישיבת וולאז'ין אצל הרב חיים סולובייצ'יק מבריסק, וברבות הימים כיהן כראש ישיבת 'שער התורה' בעיר גרודנה. למרות לימודיו אצל הרב סולובייצ'יק, סלל לו הרב שקאפ דרך לימוד חדשה, עליה התבטא רבו: "דרך הלימוד שלו אינה הדרך שלנו", שכן בעוד ששיטת הלימוד של הרב סולובייצ'יק הייתה להתחקות אחרי שאלת ה'מה', להבחין בין דין אחד למשנהו אך לא בהכרח לספק הגדרות הגיוניות להבחנה, הרי ששיטת הרב שקאפ הייתה להתחקות אחרי שאלת ה'למה', לתת מענה הגיוני-משפטי.

רצונו של הרב שקאפ היה לעלות לארץ ישראל, ואף עלתה הצעה שיכהן כראש ישיבת 'מרכז הרב', אך הדבר לא צלח מסיבות שונות, והוא נפטר בתחילת מלחמת העולם השנייה בעירו. הרב הותיר אחריו סיכומים על המסכתות שנלמדות בישיבות ואת ספרו 'שערי יושר' בו שיקע את שיטת לימודו.

שיטת לימודו של הרב שקאפ מתאפיינת בביאור הדברים דרך לוגיקת מחשבה משפטית-הגיונית, השואפת לבאר כל דבר בצורה הגיונית ושכלית. בדברים הבאים נמחיש דרך זו.

אחד הכללים בדיני ממונות הוא 'המוציא מחברו עליו הראיה'. כלומר, במקרה ואנו מסופקים של מי החפץ ואין בידנו להכריע את הספק, הדין הוא שהאדם שמחזיק בחפץ יזכה בו אף מספק, היינו שאין מוציאים מידיו את החפץ עד שתהייה ראייה ברורה כנגד בעלותו. כלל בסיסי זה עומד, לכאורה, בניגוד לכלל יסודי אחר - 'ספק דאורייתא לחומרא', היינו שיש להחמיר במקום בו יש ספק מהתורה. א"כ, כיצד מתיישב הכלל 'המוציא מחברו עליו הראיה' והחפץ נותר ביד המחזיק בו, הרי יש חשש גזל אם החפץ שייך לחברו, וכיון ש'ספק דאורייתא לחומרא' עליו למסור את החפץ לחברו ולא להותירו בידו, גם במקרה שאין לכך ראייה ברורה?

המענה של הרב שקאפ לשאלה זו יחשוף בפנינו את עיקר שיטתו, הנקראת בשם 'תורת המשפטים'.¹ לדבריו, דיני ממונות שונים מיתר דיני התורה. דיני התורה הם דינים שהתחדשו על-ידי התורה, ולפיכך צו התורה הוא המחייב אותנו לקיימם. לעומת זאת, בדיני ממונות קיים חיוב משפטי קודם לתורה, חיוב משפטי רציונאלי אנושי, וחיוב זה הוא התשתית המשפטית שעליה מצווה אותנו התורה:

¹ שערי יושר (שער ה פרק י). ראו גם: שערי יושר (שער ג פרק ג).

'דבריהם הם זיכרונם'

תורת חכמי ישראל ביום פטירתם נתנאל אוירבך

כל דיני המשפטים של דיני ממונות בין איש לרעהו, אינם כדרך כל מצוות התורה. דכל המצוות הוא מה שהזהירה לנו תורה בעשה ולא תעשה, חיוב קיומם עלינו הוא העיקר לקיים מצוות ה', ובדיני ממונות אינו כן, דקודם שחל עלינו מצוות ה' לשלם או להשיב, צריך שיוקדם עלינו חיוב משפטי. ועוד כלל עיקרי בזה, דהיכא שאנו דנים על איזה זכות וקניין של אדם באיזה חפץ או שעבוד ממון, אין אנו דנים כלל על עניין שמירת איזו מצווה, אלא עניין מציאות למי קנוי הדבר, ומי ומי ראוי על פי תורת המשפטים להחזיק את החפץ. איסור גזל האמור בתורה כפוף להיגיון המשפטי השכלי, ואם נכריע מחמת ההיגיון המשפטי שהחפץ שייך לראובן ולא לשמעון, הכרעה זו תיקבע את מציאות הדין ועתה יחול איסור גזל על הלוקח מראובן את החפץ. בכך, היחס הממוני נקבע עפ"י הכללים ההגיוניים-המשפטיים-החברתיים ומכוחם נגזרים איסורי התורה.

לאור זאת מיושבת הקושיה מדוע אומרים 'המוציא מחברו עליו הראיה' ואדם יכול להמשיך ולהחזיק בחפץ, הרי יש כנגדו ספק איסור גזל ו'ספק דאורייתא לחומרא'? התשובה היא, במקרה כזה שישנו ספק של מי החפץ, ההיגיון המשפטי מורה שאין להוציא את החפץ מיד המחזיק בלא ראייה ברורה, וא"כ במקרה כזה לא יהיה איסור גזל כלל, כיוון שאיסור גזל בא רק לאחר הכרעת ההיגיון המשפטי, ובמקרה הזה ההיגיון המשפטי אומר שעל החפץ להישאר בידי המחזיק כל עוד חברו לא הביא ראיה נגדית.

קדושים תהיו - נלענ"ד, שבמצווה זו כלול כל יסוד ושורש מגמת תכלית חיינו, שיהיו כל עבודתנו ועמלנו תמיד מוקדשים לטובת הכלל, שלא נשתמש בשום מעשה ותנועה, הנאה ותענוג שלא יהיה בזה איזה עניין לטובת זולתנו, וכמובן בכל הקדשות שהוא התייחדות למטרה נכבדה.

והנה כשהאדם מיישר הליכותיו ושואף שתמיד יהיו דרכי חיו מוקדשים להכלל, אז כל מה שעושה גם לעצמו להבראת גופו ונפשו הוא מתייחס ג"כ אל מצוות קדושה, שע"ז יטיב גם לרבים, שבטובתו לעצמו הוא מטיב עם הרבים הצריכים לו. אבל אם הוא נהנה הנאה מן סוג המותרות, שאינן דרושות להבראת גופו ונפשו, הנאה זו היא נגד הקדושה, שבזה הוא מטיב לעצמו לרגע לפי דמיונו, ולזולתו אין שום תועלת.

ועל פי דרך זה עניין מצווה של פרישות הוא תמצית מיסוד מצוות קדושה, הניכרת בפועל בדרכי ההנהגה של האדם, אבל ברעיון ושאיפת הרוח מתרחבת מצווה זו גם על כל מפעליו ומעשיו של האדם גם בינו לבין המקום, וביחס זה מתדמה עניין קדושה זו לקדושת הבורא יתברך באיזה דמיון קצת, שכמו שבמעשה של הקב"ה בהבריא כולה, וכן בכל רגע ורגע שהוא מקיים את העולם, כל מעשיו הם מוקדשים לטובת זולתו, כן רצונו יתברך שיהיו מעשיו תמיד מוקדשים לטובת הכלל ולא להנאת עצמו.

(שערי יושר, הקדמה)